

## STRESZCZENIE

Joanna Leman, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego Żęcë i przigòdë Remùsa i jej przekładach*

Celem rozprawy doktorskiej było przeanalizowanie słownictwa barw w powieści Aleksandra Majkowskiego pt. *Żęcë i przigòdë Remùsa*, ustalenie i opisanie określeń składających się na leksykę kolorystyczną dzieła, a także przegląd strategii użytych do tłumaczenia nazw barw w przekładach powieści na język polski, francuski, niemiecki i angielski.

Pierwszym krokiem była analiza dotychczasowych badań nad słownictwem barw i sformułowanych w tym obszarze teorii, który ma umożliwić wybór najbardziej adekwatnego modelu referencyjnego wykorzystywanego następnie przy studium określeń kolorystycznych u Majkowskiego. Jako taki wzorzec przyjęto uniwersalistyczny cykl ewolucyjny Berlina i Kaya, mimo że nie jest wolny od niedoskonałości. Zawiera on jedenaście podstawowych nazw barw, które przetłumaczone na język kaszubski przedstawiają się następująco: (1) *biòli*, (2) *czòrny*, (3) *czerwòny/czerwiony*, (4) *żòlti*, (5) *zelony*, (6) *mòdri*, (7) *bruny*, (8) *różewi/różowi*, (9) *apfelzynowi*, (10) *lilewi* i (11) *szari*.

Kolejnym etapem był przegląd kaszubskiego materiału leksykograficznego pod kątem zarejestrowanych tam określeń kolorystycznych. Analizowane leksykony zostały podzielone na dwie kategorie: (1) słowniki wcześniejsze i współczesne Majkowskiemu, wydane drukiem w okresie od XIX wieku do początku XX wieku (łącznie dziewięć pozycji) oraz (2) cztery opracowania opublikowane po śmierci pisarza (od połowy XX wieku aż do drugiej dekady XXI wieku). Wyekscerpowane leksemy pozwoliły określić potencjalny zbiór podstawowych nazw barw w kaszubszczyźnie, zarówno w aspekcie bardziej historycznym (dotyczy to pierwszej grupy opracowań leksykograficznych), jak i w wymiarze współczesnym (druga kategoria leksykonów).

Słowniki z pierwszej grupy, opracowane w XIX wieku i mające charakter dyferencyjny, rejestrują prawie wyłącznie podstawowe nazwy barw określające tylko niektóre kolory. Są to głównie czerń i czerwień, ale notowane są również nazwy zieleni oraz szarości, chociaż rzadziej. Dopiero słowniki przełomu XIX i XX wieku należące ciągle do pierwszej grupy i wykorzystywane przez Majkowskiego w jego pracach nad remusową kaszubszczyzną, notują zarówno podstawowe, jak i niepodstawowe nazwy barw. Szerokie spektrum określeń kolorystycznych rejestrowanych przez te opracowania pozbawione jest jednak nazw z pola oranżu. Gdyby próbować zatem określić zbiór podstawowych nazw barw dla języka

kaszubskiego w oparciu o analizę pierwszej grupy słowników, byłby on zbliżony zakresem do propozycji Berlina i Kaya, nie będzie zawierał jedynie określenia koloru pomarańczowego. Natomiast uszeregowanie poszczególnych nazw barw będzie odmienne niż w cyklu ewolucyjnym Berlina i Kaya: (1–3) *czôrny* – *czewòny/czewiony/czerzwiony* – *mòdri/jasny* (słowniki notują jeszcze dwie nazwy na określenie koloru niebieskiego), (4–6) *biôli* – *zelony* – *bruny*, (7–9) *żôlti* – *różewi* – *szari* i (10) *fijólkòwi* (zamiast kaszubskiego przymiotnika *lilewi*).

Kolejnym etapem badania kaszubskiego materiału leksykograficznego pod kątem zarejestrowanego tam słownictwa barw była analiza leksykonów kaszubskich wydanych w okresie od połowy XX wieku do drugiej dekady XXI wieku. Na tej podstawie określono zbiór podstawowych nazw barw dla współczesnej kaszubszczyzny, którego zakres jest identyczny z propozycją Berlina i Kaya – wszystkie jedenaście określeń kolorów zostało zarejestrowanych przez badane słowniki. Pozycje rankingowe poszczególnych nazw barw w wielu miejscach są również zbieżne z cyklem ewolucyjnym Berlina i Kaya, np. wysoka pozycja leksemów *biôli*, *czôrny*, *czewòny/czewiony/czerzwiony* oraz niska frekwencja określeń z końca sekwencji, czyli *lilewi*, *różewi/różowi*, *szari* i *apfelzynowi*. Rozbieżności widoczne są natomiast w przypadku nazw *mòdri*, *żôlti*, *bruny*, *szari* oraz *zelony*.

Następną fazą poprzedzającą badanie słownictwa barw w powieści była analiza zbioru określeń kolorystycznych funkcjonujących we współczesnej kaszubszczyźnie, m.in. na podstawie wyników testu behawioralnego przeprowadzonego przez Danutę Stanulewicz<sup>1</sup>. Zdefiniowana w ten sposób lista podstawowych nazw barw (spełniająca kryteria Berlina i Kaya, w tym warunek odwołujący się do psychologicznej wagi danego określenia dla użytkowników języka) obejmuje dziewięć kaszubskich określeń kolorów z wyłączeniem leksemów *lilewi* i *apfelzynowi*, które używane są dużo rzadziej i są stopniowo wypierane przez skaszubione odpowiedniki polskie typu *fioletowi* oraz *pòmarańczowi*. Zakres tej listy różni się zatem od ciągu ewolucyjnego Berlina i Kaya.

W wyniku analizy leksyki kolorystycznej obecnej w *Żęcym i przigòdach Remùsa* wykscerpowano łącznie 974 określenia kolorystyczne, przede wszystkim podstawowe nazwy barw (499 wystąpień), ale także niepodstawowe nazwy barw (144 wystąpienia) i wyrazy opisujące jasność, ciemność i intensywności barwy, wielobarwność i wzorzystości oraz połyskliwość (łącznie 331 wystąpień). Słownictwo barw stanowi mniej niż 1% wszystkich słów tworzących historię o Remusie, opowieść o wewnętrznej przemianie, ciągłym zmaganiu

---

<sup>1</sup> D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140.

się nie tylko z nieprzychylnymi mocami, ale także z własnymi ograniczeniami, słabościami czy lękami. Majkowski kreśli opowieść o Remusie, używając do tego palety nazw barw semantycznie wyrazistych, wśród których przeważają określenia barw achromatycznych (53,19%), głównie biel i czerń, nieznacznie dominując nad nazwami barw chromatycznych (46,81%), gdzie najliczniejsze są leksemy związane z czerwienią. Wysoka frekwencja wymienionych powyżej określeń kolorystycznych uwarunkowana jest po trosze symboliką danego koloru, ale przede wszystkim rolą, jaką poszczególne barwy pełnią w tworzeniu opowieści o Remusie: biel i czerń – konfrontacja dobra ze złem, żółć – misja Remusa jako rycerza solarnego, czerwień – walka o wolność i godność ludu kaszubskiego. Należy podkreślić, że Majkowski nie używa w powieści żadnych określeń należących do pól związanych z kolorem pomarańczowym czy fioletowym, gdyż nie są one psychologicznie ważne dla użytkowników języka kaszubskiego, co wykazała analiza leksyki kolorystycznej w leksykonach kaszubskich oraz test behawioralny przeprowadzony przez Stanulewicz. Niski status tych nazw wśród użytkowników języka kaszubskiego może być powodem absencji tych określeń w powieści. Ponadto widoczna w poszczególnych polach leksykalnych przewaga podstawowych nazw barw (oprócz pola żółci) nad niepodstawowymi jest uwarunkowana preferowaniem przez język kaszubski określeń odwołujących się do ogniskowej barwy, a nie do jej obszarów peryferyjnych (wyjątek stanowi pole żółci, w którym frekwencja nazwy *złoti* czterokrotnie przewyższa liczbę wystąpień leksemy *zôłti*). Przeprowadzona analiza leksyki kolorystycznej w powieści pozwala ustalić na podstawie frekwencji poszczególnych określeń, jakie leksemy tworzą u Majkowskiego zbiór podstawowych nazw barw i jak zostały one uszeregowane. Najwyżej plasuje się leksem (1) *biôli*, tuż za nim – przymiotnik *czôrny* (2), a na kolejnych miejscach są *zelony* i *czerwiony*, odpowiednio na trzecim (3) i czwartym (4). Nazwy *mòdri* i *szari* znajdują się na pozycji (5) i (6). Bardzo nisko, bo dopiero na miejscu siódmym (7) uplasował się przymiotnik *zôłti*. Sekwencję zamykają określenia *rózwowi* i *bruny* znajdujące się odpowiednio na miejscach (8) i (9). Słownictwo barw zarejestrowane w powieści nie zawiera nazw koloru pomarańczowego i fioletowego.

Ostatnim zagadnieniem badanym w ramach rozprawy doktorskiej była analiza czterech dotychczas opublikowanych przekładów powieści pt. *Žěcé i przigòdë Remùsa* na język polski, francuski, niemiecki i angielski. Analizując te cztery wersje pod kątem rodzaju i częstotliwości stosowanych strategii tłumaczeniowych w odniesieniu do leksyki kolorów, łatwo zauważyć, że dominuje technika pełnego ekwiwalentu, drugą najczęściej stosowaną jest substytucja, czyli zastąpienie nazwy barwy występującej w tekście oryginalnym innym określeniem kolorystycznym lub zupełnie odmiennymi leksemami, które nie opisują koloru.

Rzadziej tłumacze korzystają z zabiegu opuszczenia nazwy barwy, a incydentalnie – uzupełniają nazwę barwy w tekście docelowym.

Słownictwo barw w *Żęcym i przigòdach Remùsa* oprócz kreowania świata przedstawionego nadaje opowieści o Remusie wymiar bardziej symboliczny, a zarazem uniwersalny. Przy pomocy określeń kolorystycznych Majkowski przedstawia historię odwiecznego zmagania się dobra ze złem, wskazując na opozycję pomiędzy bielą niewinności i czernią złych mocy. Ukazuje jednocześnie walkę o wolność i niezależność wraz z towarzyszącą jej czerwienią cierpienia, krwi, a nawet śmierci. Ekspozuje także czerwień namiętnej miłości, której z kolei przeciwstawia róż kobiecego piękna. Pokazuje ponadto kojącą i harmonijną zieleń kaszubskiego krajobrazu wraz z jej mocą odrodzenia. Zanurza się w niewinnym błękicie kaszubskich jezior, rzek i morza oraz przekazuje energię i światło żółci oraz złota. Przestrzega przed szarością zubożenia i rezygnacji z walki o wolność kaszubskiej ojczyzny i zachowanie jej wielowiekowego dziedzictwa.